

BJARNI M. BJARNASON

Drauma-Jói, rannsókn 3

Fyrsta dulsálarfræðirannsóknin á Íslandi könnuð og lykkju við hana bætt

Doktor Ágúst H. Bjarnason og Drauma-Jói

Ágúst H. Bjarnason (1875-1952) lærði sálfræði og heimspeki í Kaupmannahöfn, Strassborg og Berlín, og hlaut doktorsgráðu frá Hafnarháskóla 1911, þá 36 ára gamall, fyrir ritgerð um heimspekinginn Jean-Marie Guyau. Hann var skipaður prófessor við Háskóla Íslands sama ár og var þá fyrsti doktorinn sem þar starfaði, fyrir utan rektorinn Björn M. Ólsen, sem studdi hann í embættið.¹ Ágúst var síðan rektor háskólans árin 1918 og 1928, og ritstjóri og útgefandi tímaritanna *Iðunnar* árin 1915-23 og *Vöku* árin 1927-29, en í þeim birtist hann sem ötull alþýðufræðari.² Sem kennari við háskólann, ritstjóri og höfundur víðlesinna bóka varð hann áhrifamikill opinber menntamaður. Hann skrifaði rit um sálfræði jafnt sem heimspeki, en bók hans *Almenn sálarfræði* sem kom út 1916 var fyrsta frumsamda sálfræðibókin á íslensku. Þar er meðal annars komið inn á rannsóknaraðferðir greinarinnar og rætur hennar í heimspeki. Þekktasta ritverk Ágústs er *Yfirlit yfir sögu mannsandans*, sem fyrst kom út í fimm bindum á árunum 1905-1915, og síðar í endurskoðaðri gerð á árunum 1949-1954. Árið 1915 gaf Ágúst jafnframt út bókina *Drauma-Jói*, sem byggðist á fyrstu fræðilega viðurkenndu rannsókninni sem framkvæmd var hér á landi á sviði dularsálfræði (e. *Para-*

¹ Jakob Guðmundur Rúnarsson, *Einbyggja, þróun og framfarir. Heimspeki Ágústs H. Bjarnason*, Reykjavík, Heimspekistofnun Háskóla Íslands, 2015, bls. 9–32, hér bls. 80–81.

² Jakob Guðmundur Rúnarsson, „Skemmtun, fróðleikur og nytsemd. Heimspekin að baki ritstjórnarstefnu tímaritsins *Iðunnar*, 1915-23“, *Ritið* 2/2015, bls. 9.

psychology), en um aðferðafræði slíkra athugana birti hann ritgerðina „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“ í janúarhefti *Andvara* árið áður.³ Í *Drauma-Jóa* greinir höfundur frá rannsókn sinni á því hvort Jóhannes Jónsson búi yfir fjarskyggniáfu. Þær sögur fóru af Jóa að ef menn næðu tali af honum í svefni þá gæti hann staðsett glataða hluti og týnda sauði fyrir þá, sagt fregnir af fólki í fjarlægum landshlutum, jafnvel erlendis, spáð fyrir um skipakomur og fleira sem ekki var á hvers manns færi.

Jóhannes Jónsson, sem ævinlega var kallaður Drauma-Jói, fæddist að Sauðaneskoti skammt norður af Þórshöfn, 24. apríl 1861 og var því 52 ára þegar Ágúst gerði tilraunir á honum sumarið 1914 á Vopnafirði. Þá var hann illa haldinn af gigt en hann vann alla tíð hörðum höndum við landbúnaðarstörf, lengst af sem fjárhirðir og vinnumaður. Bókinni skiptir Ágúst í inngang og fimm kafla, en af þeim fjalla inngangurinn, fyrsti og síðasti kaflinn um erlendar rannsóknir á samskonar eiginleikum og Drauma-Jói var af mörgum talinn búa yfir. Um þetta segir Ágúst í aðfararorðunum: „Og svo að menn sjái, að hér er ekki um neitt hégómamál að ræða eða hindurvitni, verður að sýna fram á, að gáfa þessi, sem Jói kvað hafa til að bera, hefir gert vart við sig víðar en á Íslandi.“⁴ Í öðrum til fjórða kafla er farið yfir æviskeið Jóa, sagðar sögur af honum í kringum rannsókn Ágúst, og fjöldi sagna samferðarmanna af honum raktar. Allt þetta efni gefur óvenju margslungna mynd af óbreyttum vinnumanni í afskekktu byggðarlagi undir lok níttjándu aldar og í byrjun þeirrar tuttugustu.

Foreldrar Jóa voru þau Jón Mikaelsson bóndi og Elísabet Magnúsdóttir húsfreyja, og var Jói yngstur átta systkina, en auk hans lifðu þrjár systur að verða fullorðnar, hin eru talin hafa dáið í bernsku.⁵ Í föðurætt Jóa var hann, samkvæmt Indriða Indriðasyni ættfræðingi, „sjötti maður frá séra Einari Nikulássyni (galdrameistara) á Skinnastað í beinan karlegg og aðeins fjórði maður frá galdra Ara bónda í Krossavík.“⁶ Hólmsteinn Helgason, sem þekkti

³ Ágúst H. Bjarnason, „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“, *Andvari* 1/1914, bls. 17–48.

⁴ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói. Sannar sagnir af Jóhannesi Jónssyni frá Ásselí, tilraunir o.fl.*, Reykjavík: Bókaverzlun Sigfúsar Eymundssonar, 1915, bls. 9.

⁵ Við vinnslu þessarar ritgerðar kom í ljós að ekki aðeins tvær systur Jóa lifðu, eins og getur um í heimildum: Hólmsteinn Helgason, „Drauma-Jói“, *Árbók Þingeyinga* 26: 1/1985, bls. 155–176, hér bls. 159. Ein systir Drauma-Jóa enn, Guðlaug Jónsdóttir, náði fullorðinsaldri. Samkvæmt barnabarni hennar, Sunnu Pam Furstenuau, flutti Guðlaug frá Vopnafirði til Norður-Dakóta 1887, og á þar marga afkomendur, eins og sjá má á ættfræðivef Vestur-Íslendinga: *Icelandic Roots*: <https://www.icelandicroots.com/>.

⁶ Hólmsteinn Helgason, „Drauma-Jói“, bls. 158.

Jóa vel, taldi að draumgáfa hans, eða fjarskygginn sem hann var frægur fyrir, hafi verið ættarfylgja sem blundað hafði nokkra ætliði, en komið fram í Jóa. Hún hafi verið samskonar eiginleiki og menn þeir í Íslendingasögnum bjuggu yfir sem sagðir voru forvitrir.⁷

Undirtill bókar Ágústs H. Bjarnasonar um Drauma-Jóa er *Sannar sagnir af Jóhannesi Jónssyni frá Ásseli, tilraunir o.fl.* Í þessari ritgerð er aðferð Ágústs við að kanna sannleiksgildi sagnanna um Drauma-Jóa könnuð, og íhugað hvort einhverju megi bæta við spurninguna um hvort Jói sjálfur hafi verið sá marktæki sögumaður sem Ágúst taldi hann vera.

Forsaga rannsókna

Guðrún Björnsdóttir frá Presthólum (1853-1936) var fyrst til að segja Ágústi sögur af Drauma-Jóa veturinn 1905-6. Guðrún sat í bæjarstjórn Reykjavíkur og var einn af stofnendum Kvenréttindafélags Íslands, en hafði á yngri árum verið í fóstri hjá móðurbróður sínum á Langanesi.⁸ Eftir nokkurra ára búsetu í Kaupmannahöfn sneri hún aftur heim, kvæntist 1884 og settust hjónin að á Langanesi þar sem þau bjuggu í rúma tvo áratugi, en á þeim tíma var Drauma-Jói virkastur sem sjáandi. Á engjaslætti á Ytra-Lóni norðaustur af Sauðanesi 1881 var hann fyrst spurður út úr í svefni, en það gerðist reglulega upp frá því.⁹ Allt frá því að Jói veiktist af taugaveiki tólf ára gamall tók hann eftir að hann gat haft upp á týndum hlutum í draumum ef hann ein-

⁷ Sama rit, sama stað.

⁸ Björg Einarsdóttir, *Úr ævi og starfi íslenskra kvenna*, I. bindi, Reykjavík: Bókrún, 1984, bls. 166-168.

⁹ Þegar hugað er að því hvernig Ágúst kemst að niðurstöðum um trúverðuleika sagna um Drauma-Jóa, þá er áhugaverður texti í frumhandritinu að verkinu tengdur þessum fyrsta þekkta draumi Jóa, texti sem Ágúst strikar yfir, og birtist því ekki í bókinni. Í handritinu segir: „En ekki hefir Tryggvi um svarað syni sínum frekar heldur en mér, og má honum þó vera sagan einna minnstæðust, þar sem hann einmitt varð fyrstur manna til þess að uppgötva draumgáfu Jóa og gaf með þessu tilefni til, að farið var að spyrja Jóa í svefni. *En einnig þetta ber vott um, að sagan muni vera sönn. Því hefði það, sem Jói sagði um brúta, reynst markleysa, þá hefðu menn naumast farið að trúá svo á Jóa og frásagnir hans eins og þeir gerðu. Ekki var það þó, að sjálfs hans sögn, næri alltaf rétt, sem hann sagði í svefninum, en þó oft á þeim árum.*“ Hið yfirstríka efni, hér skáletrað, gefur til kynna að hann íhugar hvort rökfræðilega gangi upp að draga ályktun um sannleiksgildi sagna út frá því að Jói hafi verið spurður, og endurspurður, vegna þess að árangur, sem á eftir að sanna, hafi verið til staðar frá byrjun. Slíkur hugsanagangur gæti leitt til þeirrar ályktunar að sögurnar af Drauma-Jóa sönnuðu sig sjálfar, vegna þess hve margar þeirra fjalla um árangur af fjarskyggni hans. Hver sem ástæðan kann að vera, þá hverfur Ágúst frá þessum hugsanagangi, og strikar þetta út. Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, handrit, LBS.417.NF, bls. 44.

beitti sér að því að hugsa um þá áður en hann lagðist til svefns, en gerði þó engum kunnugt um þann eiginleika. Hann veiktist af taugaveiki í annað sinn á fimmtánda ári, lá þá þungt haldinn og tóku menn eftir að hann átti til að syngja og tala upp úr mókinu.¹⁰

Drauma-Jói var tvítugur þegar byrjað var að spyrja hann út úr í svefni og hann sagði sjálfur við Ágúst að draumar hans hefðu verið áreiðanlegastir þegar hann var á milli tvítugs og þrítugs.¹¹ Árið 1893 kvæntist Jóhannes Ragnhildi Kristjánsdóttur, og eftir það fer færri sögum af draumförum hans, bæði vegna þess að draumar sem vísuðu á þýfi höfðu komið honum í vandræði,¹² og vegna þess að nú gætti konan hans þess að menn hefðu ekki aðgang að honum án samþykkis þeirra hjóna. Hinn ætlaði hæfileiki hans rénaði með árunum en hvarf þó aldrei alveg, að hans eigin sögn og að annarra mati.

Frásagnir Guðrúnar Björnsdóttur af Jóhannesi vekja áhuga Ágústs. Hann biður hana í bréfi frá 1906 um að færa þær í letur fyrir sig og einnig að skrifa norður og útvega frekari upplýsingar um Jóhannes hjá ættingjum hans og vinum.¹³ Guðrún gerir þetta og smám saman safnast fleiri sögur í sarpinn um Drauma-Jóa úr ýmsum áttum, til dæmis frá guðfræðingnum Sigurði P. Sivertsen. Ágúst biður svo gamlan nemanda sinn, Ara Jóhannsson á Ytra-Lóni að yfirfara sagnasafnið og fá sögurnar vottfestar eins og hann best geti, bera þær undir Drauma-Jóa sjálfan, og bæta við fleiri sögum ef þær berist honum til eyrna. Þetta gerir Ari og færir Ágústi safnið aftur aukið að magni. Ágúst skrifaði Sálarrannsóknarfélaginu í London og sýndi því nokkrar sögur. Varð það til þess að félagið hvatti hann til að rannsaka Drauma-Jóa,¹⁴ sem hann gerði á vormánuðum 1914.

Af þessu má ráða að það er komin átta ára forsaga af rannsóknum áður

¹⁰ Friðrik Guðmundsson sem var bóndi að Syðra-Lóni á Langanesi tengir í endurminningum sínum taugaveikina, sem svo algeng var á þessum slóðum, við vinnuna við æðardúninn sem var drjúg tekjulind á prestsetrinu, Sauðanesi, og segir: „Árlega í mörg ár dó þar einhver úr taugaveiki eða lá svo lengi og þungt að hann beið þess aldrei bætur [...]“. Friðrik Guðmundsson, *Endurminningar*, bindi I, Reykjavík: Víkurútgáfan, 1972, bls. 249.

¹¹ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, 1915, bls. 38.

¹² „Ennfremur skal ég geta þess, að þar eð Jói oft með svörum sínum kom ýmsu óheiðarlegu upp um náungann, var hann hættur að láta spyrja sig þannig lagaðra spurninga, er gætu orðið nokkrum til tjóns og hafði þá jafnan konu sína, eftir að hann kvæntist, til að gæta þess [...]“ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 72.

¹³ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 7.

¹⁴ „Í bréfi til mín, dags. 7, desbr. farast Miss Johnson orð á þessa leið: I should think it would certainly be worth while to try experiments with Joe, if he comes to Reykjavik at any time“, Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 180.

en Ágúst fer á fund Drauma-Jóa, og að hvatinn til þess kemur utan frá. Eftir alla þessa vinnu hljóta að hafa skapast vonir og væntingar varðandi ákveðnar niðurstöður úr rannsókninni.

Óljóst er hvort Ágúst hefði sjálfur verið sáttur við að láta rannsóknina fyrst og fremst hverfast um sagnasafnið og að athuga hvaða sögur hann gæti fengið *vottfestar*, eins og hann kallaði það. Spyrja má, ekki síst í ljósi nokkurra erlendra dæma um fjarvísi sem Ágúst rekur strax í byrjun bókarinnar, hvort hann hafi verið svo viss um það fyrirfram að fyrirbærið væri raunverulegt að hann hafi varla talið nauðsynlegt að ganga úr skugga um ætlaða gáfu Drauma-Jóa með tilraun. Slíkt sjónarmið gæti skýrt að hluta hvers vegna rannsóknin verður nokkuð laus í reipunum.

Pegar hann í bók sinni hefur rakið erlend dæmi um fjarskyggni þar sem Emanuel Swedenborg¹⁵ og stúlkan Ellen Dawson¹⁶ koma við sögu, segir hann: „Þessar sögur ættu nú að vera nægilegar til þess að sýna, í hverju hin svonefnda fjarvísi er fólgin. En hvernig á nú að skýra þetta?“¹⁷

Spurningin er ekki um hvernig eigi að sanna eða afsanna hvort eiginleikinn sé til. Fjarvísi virðist strax í upphafi bókar vera, ef ekki staðreynd, þá að minnsta kosti mjög líkleg sem raunverulegt fyrirbrigði. Árið áður hafði Ágúst fjallað um áþekk fyrirbæri í ritgerðinni „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“. Þar segir hann: „og þá komu fjarhrifin fyrst svo ótvírætt í ljós, að þau gátu heitið vísindalega sönnuð.“¹⁸ Í *Drauma-Jóa* þarf því fyrst og fremst að skýra hvernig fjarskyggnin virkar.

Áður en Ágúst greinir frá tilrauninni á Jóa segir hann frá annarri tilraun sem gerð hafði verið á honum 1903 á Akureyri, af þremmenningunum Snæbirni Arnljótssyni verslunarstjóra á Þórshöfn, prófessor Guðmundi Hannessyni, og Guðmundi Finnbogasyni. Sá síðast nefndi varð doktor í sálfræði sama ár og Ágúst H. Bjarnason, en þeir tveir voru fyrstu sálfræðidoktorar landsins og kepptu um prófessorsstöðu við Háskóla Íslands sem var formlega stofnaður 17. júní 1911. Ágúst vitnar í það sem hann kallar skýrslu doktors-

¹⁵ Sama rit, bls. 11.

¹⁶ Sama rit, bls. 15.

¹⁷ Sama rit, bls. 19.

¹⁸ Ágúst H. Bjarnason, „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“, bls. 21. Fjarhrif er að sögn Ágústs þýðing hans á enska orðinu *telepathy*, en fjarskyggni er þýðing hans á orðunum *telæsthesia*, *clairvoyance*, *lucidity* og *second sight*. Farandskyggni er svo íslenskun hans á hugtakinu *travelling clairvoyance*. Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls 20–23. Þessi fyrirbæri geta síðan brugðið ljósi á og að hluta skýrt hvert annað: „Þannig getur fjarvísinn þá ýmist stafað af fjarhrifum frá öðrum lifandi verum, af fjarskyggni og af svo nefndri farandskyggni.“ Sama rit, bls. 23.

ins, það er umsögn Guðmundar Finnbogasonar um rannsóknina. Í þessari fyrri tilraun sem framkvæmd var á „prívátkontór“¹⁹ Páls Briem amtmanns, sem þjónaði sem aðstoðarmaður, skrifuðu rannsakendurnir þrír, hver í sínu herbergi, bæjar- og mannanöfn á tólf miða hver, drógu svo einn úr hverjum bunka og settu þrjá miða blindandi í umslög. Drauma-Jói fór svo heim með Snæbirni verslunarstjóra á Þórshöfn, þar sem hann dvaldi í nokkra daga, en á þeim tíma spurði Snæbjörn hann í svefni um hvaða orð væru rituð á miðana í umslögunum sem voru falin á Akureyri. Reyndist Jói ófær um það. Um niðurstöðuna tekur Guðmundur Hannesson af öll tvímæli: „[...] svo okkur blandaðist ekki hugur um, að tilraunin hefði með öllu mistekist.“²⁰ Þetta má skilja sem svo að tilraunin hafi mislukkast þar sem ekki tókst að fá fram þá niðurstöðu sem þeir vonuðust til. Ekki er þó loku fyrir það skotið að ef skýrsla um prófunina hefði varðveist, þá hefði hún verið viðurkennd sem fyrsta dularsálfræðirannsóknin hér á landi. Það sem Ágúst birtir sem skýrslu þeirra þremmenninga er einnar blaðsíðu verklýsing. Að Ágúst skuli grafast fyrir um rannsóknarsöguna áður en hann hefst handa og færa fram rök fyrir hvers vegna hann telji að kanna megi málið betur, þrátt fyrir fyrri athugun, ber vott um vönduð vinnubrögð.

Ágúst telur niðurstöðu tilraunar þremmenninganna ekki óræka því ekki sé ljóst hvort Jói hafi kannski nefnt eitthvað af orðunum sem stóðu á þeim 33 miðum sem fleygt var. Þannig vísar hann tilrauninni á bug með þeim rökum að efni sem snerti hana ekki hafi ekki verið tekið til greina. Bendir þetta til að hann sé áfjáður í að halda þeim möguleika opnum að Drauma-Jói búi yfir fjarvísi. Þó má ætla að nóg hefði verið hjá honum að segja að þó að þessi tilraun, sem virðist aðferðafræðilega í lagi,²¹ benti til að Drauma-Jói byggir ekki yfir fjarvísi, þá mætti samt athuga málið betur því sögurnar af honum gefi ekki til kynna að hann hafi verið óskeikull. Honum gæti því tekist betur til í annarri tilraun.

¹⁹ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 181.

²⁰ Sama rit, bls. 184.

²¹ Ef gagnrýna ætti tilraunina út frá því sem við vitum um Drauma-Jóa, sem byggir að miklu leyti á sögunum sem Ágúst safnaði saman um hann, þá mætti benda á að hún prófar nokkuð sem ekki er vitað til að Drauma-Jói hafi nokkurntíma getað. Þótt hann eigi að hafa getað séð hluti í fjarlægð og jafnvel skyggst ofan í koffort, þá greinir engin saga frá að hann lesi á bréf sem er lokað í umslagi.

Rannsókn Ágúst H. Bjarnasonar á Drauma-Jóa

Ágúst hittir Jóhannes Jónsson fyrst á Þórshöfn 22. júlí 1914, og þar eiga þeir samverustundir reglulega í nokkra daga, en aðstæður eru ekki nægilega góðar þar til rannsókna að hans mati. Þeir ferðast saman suður til Vopnafjarðar því þaðan er símsamband til Reykjavíkur, nokkuð sem Ágúst telur mikilvægt því, eins og hann segir: „þangað ætlaði ég að reyna að senda Jóa í svefni.“²² Þar á gistihúsi fer tilraunin fram á þremur dögum, frá 27.-30. júlí. Ágúst fær lækinn á staðnum, Ingólf Gíslason til að vera vott að tilrauninni. Áður en þeir hófust handa kveðst Ágúst hafa gert eftirfarandi ráðstöfun:

Loks símaði ég kl. 8 um kvöldið til G. J. Ólafssonar símstjóra í Rvk og bað hann um að gera eitthvað það úti undir beru lofti það kvöld eða þá nótt í Rvk, er menn gætu auðveldlega komið auga á, er þeir nálguðust bæinn. Var það meiningin, að Jói ætti að reyna að verða þess áskynja um nóttina.²³

Ágúst má ekki vita hvað það er sem G. J. Ólafsson gerir, en daginn eftir hringir hann í símstjóran og fregnar það: „En hann sagði, að flaggað hefði verið á húsi Guðjóns Sigurðssonar úrsmíðs, einhverju hæsta húsi í miðbænum, og 2 handklæði hefðu verið hengd út á símagrindina á símstöðinni í Rvk.“²⁴

Sá sem les bókina um Drauma-Jóa kann að spyrja sig nokkurra spurninga þegar hér er komið. Í fyrsta lagi: Er það sem símstjórinn gerði eitthvað sem ferðalangur er nálgast bæinn, vakinn eða sofinn, hefði auðveldlega komið auga á og velt fyrir sér? Ef maður lætur þetta atriði liggja á milli hluta má spyrja: Hvers vegna er mikilvægt að Ágúst viti ekki hvað símstjórinn er að gera í Reykjavík? Ef það er af ótta við að Drauma-Jói lesi „bara“ huga hans og komist að hinu sanna á þann veg, þá væri það einungis í samræmi við það sem hann gat hafa gert út frá sögunum sem Ágúst hafði safnað um hann. Ágúst telur hugskeyti vera mögulega skýringu en í ritgerðinni „Rannsókn dularfullra fyrirbæra“ segir hann að tilraunir sýni að hugskeyti heppnist „oftar en líkindareikningurinn gerir ráð fyrir. Og hugskeyti þessi geta borist langar leiðir, oft land úr landi.“²⁵ Hann segir líka í sömu ritgerð

²² Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 186.

²³ Sama rit, bls. 187.

²⁴ Sama rit, bls. 190.

²⁵ Ágúst H. Bjarnason, „*Rannsókn dularfullra fyrirbrigða*“, bls 31–2. Um hugsanalestur

að til séu menn sem „geta eins og lesið í hugi annarra“, þegar þeir eru í sérstöku ástandi, og kallar eiginleikann „hugnæmi“.²⁶ Í nokkrum sögunum um Drauma-Jóa vissi einhver í nágrenninu það sem Drauma-Jói var talinn hafa uppgötvað í draumi sínum, og ef um náðargáfu var að ræða var ekkert sem útilokaði að hugsanalestur væri hluti af henni, eða fyrirbrigðin sem Ágúst kallar hugskeyti og hugnæmi. En tilraunin virðist, framan af að minnsta kosti, sniðin að hugmynd Ágústs um fjarskyggni, sem hann vill prófa óháð öðrum skýringamöguleikum.

Annað sem lesandinn kann að spyrja sig eftir að hafa lesið allan kaflann um tilraunina, er: Út á hvað gekk hún eftir fyrsta daginn? Ágúst biður símstjórann að gera eitthvað í Reykjavík, sem Drauma-Jói á að segja frá hvað er, en tekst ekki. Daginn eftir fær Ágúst að vita hvað það er. Síðan líða tveir sólarhringar þar sem næturnar eru notaðar í að tala við Drauma-Jóa, og reynt er að leiða hann í svefni til Reykjavíkur. En þá hefur ekki verið sagt hvort Ágúst hafi beðið símstjórann um að gera eitthvað annað sem Drauma-Jói á að uppgötva í bænnum. Ef það er það sama, flaggið og handklæðin, hvers vegna má Ágúst þá þegar hér er komið vita hvað það er sem Jóhannes á að sjá í Reykjavík? Hvort er nú verið að prófa hugsanalestur eða fjarskyggni? Og ef það er ennþá þetta sem Drauma-Jói á að sjá, þá verður að gera ráð fyrir að lítið sem ekkert markvert geti gerst í Reykjavík sem sá tæki eftir, sem veitti einhverju óvenjulegu athygli. Hefðu til dæmis ryskingar manna millum eða brotið vagnhjól og hlass oltið út á götu sætt meiri tíðindum en handklæði á símagrind?

Það sem einkennir tilraunina seinni dagana tvo eru leiðandi spurningar sem beinast til viðfangsins: „Geturðu ekki hafð þig hærra, séð yfir?“²⁷ Og: „Þú ætlaðir að komast til Rvíkur. – Já, það er þungt, þungt! – Reyndu það. – Já –“²⁸ Hér sem víðar sést að skilin milli rannsakanda og viðfangs eru ekki skýrt afmörkuð, rannsakandinn hefur mikið svigrúm til að reyna að hafa áhrif á viðfangið, sérstaklega eftir því sem líður á rannsóknina. Hugsanlegt

---

segir Dr. Björg Þorláksdóttir í bókinni *Svefn og draumar* frá 1926: „Vér vitum og, að hugsanaflutningur er margsannaður, milli heilbrigðra manna.“ Björg Þorláksdóttir, *Svefn og draumar*, Reykjavík: Prentsmiðjan Gutenberg, 1926, bls. 146. Hún virðist einnig hafa orðið fyrir áhrifum frá Ágústi H. Bjarnasyni, sem hún nefnir í bókinni í sambandi við Drauma-Jóa, því hún tekur upp hugtak hans, *fjarskyggni*: „Fjarskyggni er svo margsinnis vottfest, að enginn getur efast um það lengur, að einstaka menn eru þeirri gáfu gæddir – og það bæði í svefni og vöku.“ Björg Þorláksdóttir, *Svefn og draumar*, bls. 146.

²⁶ Ágúst H. Bjarnason, „*Rannsókn*“, bls 19–20.

²⁷ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 191.

²⁸ Sama rit, bls. 192.

er að Ágúst geri sér grein fyrir því að könnunin er í frjálslægri kantinum því kómískt element fær að fljóta með í skýrslunni:

„(Ég) Spyr: Sérðu nokkuð? – Læknirinn (votturinn að rannsókninni) líka sofnaður og hann svarar Já! En Jói engu. Læknirinn vaknaði þó þegar.“²⁹

Það að aðstoðarmaðurinn glaðvaknar segir lesandanum að tilraunin er enn tekin alvarlega. En eftir að læknirinn fer klukkan fjögur að nóttu, heldur rannsóknin þó áfram án vottsins og skýrslan greinir frá draumi Jóhannesar sem hann segir frá um fótaferðamál. Votturinn mætir þó aftur um kvöldið:

Þann 29. júlí að kvöldi komum við læknirinn um 12 leytið inn til Jóa. Hann var sofnaður, og nú átti læknirinn að spyrja hann og reyna að leiða hann (með suggestion) alla leið til Reykjavíkur, af því að hann var þaukunnugur allri landleiðinni.³⁰

Hér kann lesanda að þykja áherslan á að Drauma-Jói dreymi Reykjavík orðin fullmikil. Eins er hugmyndin um að hægt sé að leiða dreymandi einstakling á ákveðinn stað ekki jafn sjálfögð og hún virðist í textanum. Ekki er sjálfgefið að draumur byrji á Vopnafirði, þar sem hinn dreymandi sefur, hann gæti rétt eins byrjað í Reykjavík. Líta má á viðleitnina til að leiða dreymandi einstakling í huganum frá staðnum þar sem hann sefur, á annan stað í fleiri hundruð kílómetra fjarlægð, sem tilraun í sjálfu sér. Sú tilraun, inni í tilrauninni, er með því eftirminnilegra sem Jói er látinn takast á við sumardagana þrjá á Vopnafirði, þó að sú Reykjavík sem sérkennileg ferðasagan leiði til að lokum sé ekki fyllilega eins og það bæjarfélag sem Ágúst þekkir; nokkuð sem er niðurstaða út af fyrir sig, sem kanna hefði mátt frekar. Hvernig var Reykjavík Drauma-Jóa, sem þangað kom aðeins í draumi?

²⁹ Sama rit, bls. 192. Allt eins líklegt er þó að lýsingin sé ekki ætluð sem kómískt innlegg, heldur sýni áherslu Ágústs á að skrá allt sem fram fer.

³⁰ Sama rit, bls. 197. Læknirinn títtnefndi á Vopnafirði, Ingólfur Gíslason, hefur sérstaka nærveru í verkum fyrstu sálfræðidoktora Íslands þar sem þeir fjalla um drauma. Í bók sinni, *Svefn og draumar*, greinir dr. Björg Þorlákisdóttir frá draumi Margrétar K. Jónsdóttur, sem ber heitið „Bíslysið í Berlín“, sem hún hefur úr *Morgni*, tímariti Sálarrannsóknarfélagsins. Margrétu þessa dreymir Ingólfur Gíslason staddan í Berlín, þar sem hann er við það að verða fyrir bíl, og vaknar upp mjög áhyggjufull. Samkvæmt frásögninni staðfestist svo að einmitt á sama tíma og hana dreymir þetta, var Ingólfur hætt kominn úti á götu í Berlín, nokkuð sem hann vottar í nákvæmri frásögn í bréfi sem er birt í bókinni. Björg Þorlákisdóttir, *Svefn og draumar*, bls. 150.

Athygli vekja svör Jóa þegar læknirinn reynir að stýra honum í svefninum til höfuðstaðarins. Jói sér í draumi sínum mann í hárrí brekku:

Nú syngur hann: „Svíf þú nú sæta –“. Ætlarðu ekki að halda áfram? (spyr læknirinn) – Tapaði mér alveg. Kannski ég fari að hugsa um það. Já. Nú já, nú er ég að fara yfir „heiði háa“, en ekki altaf „yfir holt og móa gráa.“³¹

Hér skreytir „sofandi“ einstaklingur, eða maður í einhverskonar leiðslu-ástandi, lýsingar sínar með tilvitnunum í söngtexta. Það minnir á að í seinni taugaveikislegunni, þegar Jói var á fimmtánda ári, heyrðist hann stundum syngja upp úr mókinu, en það var það fyrsta óvenjulega við hann sem menn veittu eftirtekt. Má íhuga hvort viðfangið skynji að það muni ekki ráða fram úr verkefninu og reyni af veikum mætti að heilla rannsakendurna með öðrum hætti.³² Nokkrum línnum neðar lýkur hinni formlegu rannsókn³³ án árangurs hvað varðar að sýna fram á fjarskyggni Drauma-Jóa, og við taka greiningar og hugleiðingar Ágústs. Það sem þar kemur hvað skýrast fram er eftirfarandi:

Árum saman, einkum á aldrinum frá tvítugu til þrítugs, virðist Jói hafa haft mikla draumskygnisgáfu til að bera. Úr því, og einkum eftir að hann kvæntist, fór að bera minna á gáfu þessari, en þó kom hún stundum átakanlega í ljós eftir það eins og sjá má af sögunni um kofort Jóns Skinna.³⁴

³¹ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 199.

³² Sambandið milli rannsakanda og viðfangs verður auðveldlega tilfinningalegt og fer að einkennast af vináttutengslum. Hluti af þessu ferli getur verið að viðfangið heilli rannsakandann með hætti sem hefur ekkert að segja um hæfileikann sem skal kannaður, en getur haft áhrif á hvernig hann er metinn. Til dæmis þegar svissneski sálfræðingurinn Théodore Flournoy rannsakar Héléne Smith þá hrífst hann af henni á þeirra fyrsta fundi vegna upplýsinga sem Flournoy býr yfir sem hún gæti hafa öðlast með eðlilegum hætti: „At their first séance together, Smith impressed the psychologist by revealing her knowledge of deceased members of his family.“ Sofie Lachapelle, *Investigating the Supernatural. From Spiritism and Occultism to Psychological Research and Metapsychics in France, 1855-1931*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2011, bls. 67.

³³ Ágúst heldur þó tilraunum áfram bréfleiðis með tvennum hætti, annarsvegar biður hann Jóhannes um að leita í draumum sínum að brjóstnál sem kona hans glataði, hins vegar biður hann Jóhann Tryggvason bókhaldara á Þórshöfn um að halda tilraunum áfram á Drauma-Jóa. Báðar þessar auka tilraunir eru í meira samræmi við það sem sögurnar af Jóa segja að hann sé fær um. Árangurinn gaf ekki ástæðu til að ætla að Jói byggi yfir fjarskyggnigáfu. Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 203–5.

³⁴ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 203. Til marks um að þetta sé þýðingarmikill

Af þessu er ljóst að Ágúst vegur gildi sagnasafnsins um Jóhannes þyngra en beinu tilraunirnar á honum. Þó að þær reyndust árangurslausar, bæði hjá honum sjálfum og þremmingunum Snæbirni Arnljótssyni, Guðmundi Hannessyni og Guðmundi Finnbogasyni, sem þó prófuðu hann þegar meint gáfa hans var talin virkari, þá dregur hann, út frá sögunum, þá ályktun að viðfangið hafi búið yfir fjarskyggni gáfu. Þannig virðist tilgangur tilraunarinnar hafa verið að sanna gildi sagnanna, sem hún gerir ekki, en hún er hins vegar heldur ekki fær um að afsanna þær. Tilraunin hefði aðeins getað talist marktæk ef hún hefði staðfest meinta fjarskyggni gáfu Drauma-Jóa. Ágúst skrifar síðan skýrslu um rannsóknina fyrir *Journal of the Society for Psychical Research* árið eftir undir titlinum „An Icelandic Seer. Report on a supposed case of travelling clairvoyance.“ Skýrsluna, sem birtist sama ár og bókin, endaði hann á áþektri niðurstöðu og vitnað var til hér að framan:

Árum saman, sérstaklega á milli tvítugs og þrítugs, bjó hann yfir mikilli fjarskyggni gáfu, en frá því hann giftist hefur hún rénað jafnt og þétt, og er nú svo komið að ómögulegt er að skera úr um hvort hún er enn til staðar.³⁵

Hér kynni lesandi að hugsa sem svo að lokasetningin sé ónákvæm þar eð halda megi því fram að beinar tilraunir sýni fram á að gáfan sé ekki til staðar, þó að sögurnar um hann bendi til annars.³⁶

---

texti í bókinni er að þetta er eini hlutinn í handritinu sem Ágúst undirstrikar, ásamt nokkrum línunum sem koma í kjölfarið. Nákvæmlega er um að ræða textann: „Árum saman, einkum á aldrinum frá tvítugu til þrítugs, [...] og hægt sé þá að gera þær tilraunir við Jóa, er taki af skarið.“ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, handrit, LBS. 417. NF, bls. 148.

³⁵ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 76: „For many years, especially between 20 and 30 years of age, he has been gifted with travelling clairvoyance in a high degree, but since his marriage this has gone on decreasing, and at present it is impossible to affirm whether it still exists or not.“

³⁶ Dr. Björg Þorlákssdóttir virðist túlka niðurstöður Ágústis svo að Drauma-Jói hafi búið yfir fjarskyggni gáfu. Hún segir: „Enn eru til draumar, er verða fyrir sérstakar dulargáfur, er einstaka menn virðast vera gæddir – og eru þeir draumar eigi öllum gefnir. Má til nefna Jóhannes Jónsson frá Ásseli, er nefndur hefur verið „Drauma-Jói“. Og munu flestir kannast við hann. En dulargáfu hans – farandskygni og fjarskygni – var þann veg háttáð, að hann í svefni gat séð fólga hluti eður týnda, og svo vísað til þeirra í vöku, svo þeir fundust. Hefur prófessor, dr. Ágúst Bjarnason rannsað drauma þessa manns eins vel og unt er [...]“. Björg Þorlákssdóttir, *Svefn og draumar*, Prentsmiðjan Gutenberg, Reykjavík, 1926, bls. 169.

Frásagnirnar

Af þeim 37 sögum sem Ágúst safnaði um Drauma-Jóa, áleit hann sex þess eðlis að hvorki væri hægt að sanna þær né afsanna. Þrjár taldi hann ósannar, fimmtán sannar að hluta, en þrettán sannar. Það eru þessar þrettán sögur sem hann segir að búi yfir fullgildum jákvæðum sönnunum³⁷ sem bera uppi ályktun hans þess efnis að Drauma-Jói hafi búið yfir fjarskyggnigáfu. Áhuga-vert er að skoða þessar sögur og rökstuðninginn að baki niðurstöðunni um að þær séu ósviknar. Um er að ræða eftirfarandi sagnir:

Sögurnar þrettán

1. „Hrútarnir“. Doc. theol. S. P. Sivertsen hefir sögu þessa eftir Jóa sjálfum.
5. „Lýsir ferðum manns“. Jóhann Gunnlaugsson segir frá.
11. „Sér kofortin á Húsavík“. Frú Guðrún segir frá.
12. „Budda séra Halldórs“. Frú Guðrún segir frá.
13. „Budda séra Vigfúsar“. Frú Guðrún segir frá.
15. „Raufarhafnarskipið“. Frú Guðrún segir frá.
18. „Ísaums-axlaböndin“. Frú Guðrún segir frá.
23. „Hálsmenið“.³⁸
27. „Kofort Jóns Skinna“. S. P. Sivertsen hefir sögu þessa eftir Jóhanni hreppstjóra Gunnlaugssyni.
29. „Segir fyrir um skipakomu“. S. P. Sivertsen dócent hefir sögu þessa eftir Drauma-Jóa.

³⁷ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 176.

³⁸ Í handritinu að *Drauma-Jóa*, sem geymt er á handritadeild Landsbókasafnsins, er yfirstrikaður texti tengdur þessari sögu, sem er áhugaverður því hann gefur inn-sýn í vinnuaðferðir Ágústs við rannsókn hans á sögunum: „Gott væri, að fá þessa sögu staðfesta bæði af húsmóður Jóa, konu Helga Guðlaugssonar, og af þeirri Hofssystirinni, sem tapaði meninu og helst af þeim, sem fann menið. Eins væri gott að fá vottfest, að menið hefði fundist eftir tilvísun Jóa og að Jói hefði aldrei komið í varpið áður en menið týndist. Ef hægt væri að fá alt þetta vottfest, væru fáar sögur sem sönnuðu eins vel fjarskyggni Jóa.“

„Ég hefi nú reynt að fá sögu þessa staðfesta bæði með því að skrifa Víglundi [...] Helgasyni og biðja hann að inna móður sína eftir þessu og eins með því að skrifa manni einnar Hofssysturinnar, en hvorugir þessara manna hafa svarað mér og er þó langt um liðið, síðan ég skrifaði þeim.“ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, handrit, LBS. 417. NF, bls. 85.a.

34. „Jói vísar til lambs“. Björn Guðmundsson á Hallgilsstöðum segir frá.
35. „Strandferðin. Jói bregður sér austur á Langanestrendur“. Pétur Metúsalemsson segir frá.
36. „Tófuyrðlingurinn“. Ari Jóhannesson segir frá.³⁹

Tvær af sögunum á þessum lista eru frá Drauma-Jóa sjálfum, sögur 1 og 29. Í fyrstu sögunni, „Hrútunum“, eru það tvö vottorð um sannleiksgildi sem bera uppi sönnunargildið. Sagan kemur þannig til að á engjaslætti liggur Drauma-Jói eftir morgunverð sofandi „úti á víðavangi“, og endurtekur upp úr svefni orðin; „Ósköp eiga aumingja skepnurnar bágt“. Tryggvi Jónsson bóndi á Ytra Lóni heyrir til hans og spyr hvað hann sjái, en það reynist vera hrútar sem við að stangast á hafa krækt saman hornunum inni á heiði. Jói segir upp úr svefninum að þeir hefðu „brotist um og væru farnir að mæðast, svo að þeir væru lagstir“. Tryggvi spyr frekar þar til ljóst er af mörkum hvaða hrúta um ræðir, og síðar, þegar þeir skila sér ekki til byggða eftir réttir, er Jói aftur spurður í svefni, en þá um staðsetninguna. Hrútarnir finnast eftir lýsingu hans samankræktir dauðir í leirflagi á Dalsheiði.

Tryggvi Jónsson sem átti samtalið við Jóa flutti til Ameríku og Ágúst nær ekki sambandi við hann til að fá söguna staðfesta. Hann er því ekki sá sem vitnar um söguna, heldur Jóhann hreppstjóri Gunnlaugsson sem segir: „ég votta það, að ég var á engjum og heyrði glögt, þegar Tryggvi Jónsson, mágur minn, spurði Drauma-Jóa um hrútana í sögu þessari, og er þar sagt rétt og satt frá, eftir því sem ég man.“ Vert er að hafa í huga að atvik sögunnar gerðust 33 árum áður en Ágúst ritaði bókina, og að engin vottun er fyrir seinna skiptinu þegar Drauma-Jói er spurður um hrútana og nær, samkvæmt sögunni, að staðsetja þá. Hinn vitnisburðurinn er frá tveimur mönnum „sem raunar voru hvorki sjónar né heyrnarvottar að atburðunum,⁴⁰ sem staðfesta að hafa heyrt í sínu ungdæmi söguna um að hrútarnir hefðu fundist eftir tilvísun Drauma-Jóa.

Ágúst álitur það vera trúverðugleikaúrskurð þegar menn skrifa á blað að þeir hafi heyrt söguna í sínu ungdæmi og þá álitu hana sanna. Hann rekur líka nöfn fleiri aðila sem heyrðu söguna og staðfesta að hún sé sannleikanum samkvæm en komu þó ekki sjálfir að atvikunum. Kannski þykir mikilvægt að fyrsta sagan af Drauma-Jóa sé talin sönn til að réttlæta rannsóknirnar

³⁹ Lista yfir allar sögurnar er að finna í efnisyfirlitinu; Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 225.

⁴⁰ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 54.

á honum. Vegna þess hve veikur vitnisburður er um sannleiksgildi hennar, og jafnframt mikill vilji margra er til að fá hana viðurkennda sem sanna, er hún af öllum sögunum sem Ágúst rekur um fjarskyggni Drauma-Jóa, sú sem helst minnir á helgisögu.

Í sögu 29, „Segir fyrir skipakomu“, sem Sigurður P. Sivertsen hefur eftir Drauma-Jóa er útgerðarmaðurinn Kristján Jónsson orðinn leiður á að bíða eftir strandferðaskipinu Mjölni og óttast að það leggi ekki að í Þórshöfn að þessu sinni. Hann sendir vinnumann sinn, Gísla, á fund Drauma-Jóa til að forvitnast um ferðir skipsins, og um nóttina segir hann að skipið muni koma næsta dag. Það gengur eftir. Að þessari frásögn er útgerðarmaðurinn Kristján Jónsson sjálfur vottur, og hann bætir því við að Drauma-Jói hafi vitað hvar skipið var statt þegar hann var spurður um ferðir þess og hvernig maðurinn í brúnni leit út. Einnig vottar dr. phil. Guðmundur Finnbogason um sannleiksgildi sögunnar, en hann var um borð í skipinu og frétti er hann kom í land að menn vissu af ferðum þess, þökk sé Drauma-Jóa. Ef vottun manna sem komu að sögunni hefur sönnunargildi þá er hún betri hér en í sögunni af hrútunum. Á móti kemur að ef einhver er spurður um komu skips sem von er á og viðkomandi segir að það komi á morgun, þá eru líkurnar ágætær á því að hann hafi rétt fyrir sér. Sagan sjálf, hvort sem hún er sönn eða ekki, hefur því ekki vægi er kemur að því að sanna eða afsanna fjarskyggni-gáfu hjá Drauma-Jóa.

Af sögunum þrettán sem Ágúst telur sannar hefur hann fimm eftir Guðrúnu Björnsdóttur, þeirri er fyrst sagði honum sögur af Drauma-Jóa, og þekkti sjálf til hans. Þó er sönnunaraðferð Ágústs ekki svo einföld að sögurnar virðist sannari eftir því sem hann þekkir sögumanninn betur því Guðrún á líka fimm sögur í bókinni sem ekki eru á listanum með „sönnu sögunum“. Í sögu 13, „Budda séra Vigfúsar“, sem Guðrún segir, lýsir Drauma-Jói nákvæmlega hvar tóma buddan er, hver hafi tekið hana og hvar peningarnir eru sem teknir voru úr henni. Hann lýsir jafnharðan aðförum vinnukonunnar sem leitar að buddunni eftir lýsingu hans, og leiðbeinir henni frekar þar til peningarnir finnast. Það sem er athyglisvert við söguna er að hún er höfð eftir þremur ólíkum aðilum, þeim Guðrúnu Björnsdóttur frá Presthólum, ungfrú Halldóru Björnsdóttur frá Presthólum og Mekkinu Jónsdóttur,⁴¹ og er munur á söguatriðum eftir sögumönnum. Til dæmis virðist Drauma-Jói hafa nafngreint þjófinn í sögunni sem Guðrún segir og jafnvel tekið svo til

⁴¹ Sama rit, bls. 91. Frásögn hennar kemur með bréfi frá Ameríku skrifuðu af Jóni Jónssyni frá Sleðabrojti mági hennar og fyrrverandi alþingismanni. Óljóst er hvort hann skrifaði þetta fyrir hana eða hafði þetta eftir henni.

orða: „Hann væri heppinn, ef hann kæmist ekki einhverntíma undir manna hendur, pilturinn sá.“⁴²

En vinnukonan Mekkin Jónsdóttir frá Bakkagerði var líka á fótum þessa nótt, ef marka má sögunar, og í hennar frásögn þá spyr hún Drauma-Jóa hver þjófurinn er:

„Mekkin: Hver tók peningana?

Jói: Það vil ég ekki segja. Aldrei segja neitt um náungann, sem getur svert hann.“⁴³

Til viðbótar við þetta misræmi milli sagna af sama atburði bætist að ekki eru sögumenn sammála um hverjir voru á fótum þessa nótt. Til dæmis minnir Vigfús, eiganda buddunnar sem allt snýst um, að hann hafi sjálfur spurt Jóa um hvar hún gæti verið, en þannig segja hvorki Guðrún né Mekkin söguna. Í frásögnum þeirra kemur eigandinn ekki nálægt leitinni. Ágúst telur söguna vottaða af Guðrúnu, Vigfúsi, Mekkinu og Jóni Jónssyni mági Mekkinar og tekur hana trúanlega, óháð útgáfum hennar og án þess að taka afstöðu til þess hver er sú réttasta. Hann íhugar þó annan möguleika: „En þá er að eins eftir að vita, hvort Jói hafi sjálfur vitað nokkuð um budduna eða afdrif hennar, áður en hann sofnaði. Þetta gæti sem sé verið, þar sem alt þetta fer fram á sama bænum.“⁴⁴

Hann svarar ekki spurningunni sem er fólgin í hugleiðingunum.⁴⁵ En hér er hann í grennd við möguleikann á að Drauma-Jói hafi stundum vitandi eða óafvitandi verið þátttakandi í flóknu samskiptamunstri; samskiptaleik sem grundvallaðist á að einhverjir notfærðu sér hinn sérstaka eiginleika hans að tala upp úr svefni við menn og orðsporið sem af honum fór. Þetta kynnu menn að hafa gert í því augnamiði að koma sér úr klípu,⁴⁶ að koma öðrum í klípu, eða til að koma á kreik góðri sögu sem færi víða um sveitir.

Í sögu 11, „Sér kofortin á Húsavík“, greinir frú Guðrún frá því að er hún og maður hennar bjuggu að Sauðanesi þá fengu þau til sín vinnukonu frá Benedikt Kristjánssyni í Múla, Gunnhildi Bjarnadóttur að nafni, en vegna ófærðar voru koffortin hennar send síðar með skipi. Þegar koffortin glötuð-

⁴² Sama rit, bls. 88.

⁴³ Sama rit, bls. 92.

⁴⁴ Sama rit, bls. 92.

⁴⁵ Hann virðist ekki eiga við að hugsanlega sé Drauma-Jói sjálfur þjófurinn, en samt sem áður er það einn túlkunarmöguleikinn.

⁴⁶ Til dæmis losa sig við þýfi.

ust á leiðinni var leitað ráða hjá Drauma-Jóa, sem gat staðsett þau nákvæmlega á Húsvík, þótt þangað hefði hann aldrei komið. Um söguna segir Ágúst: „Saga þessi sýnir nú, að Jói hefir ekki einasta getað skygnst aftur í tímann, heldur og, að hann hefir þarna skygnst lengra en nokkurt auga nær.“⁴⁷

Ástæðan fyrir að hann tekur svo sterkt til orða varðandi þessa sögu sérstaklega kann að vera að hér hafi að hans mati verið á ferðinni saga um fjarskyggni óháð hugsanalestri sem skýringu. Ágúst hefur söguna eftir þeim sem leituðu til Jóa eftir hjálp, og hún er auk þess vottuð sönn mörgum árum eftir að atvikin áttu sér stað af vinnukonunni sjálfri og eiginmanni hennar, Oddi Gunnarssyni, þótt hann komi ekki fyrir í sögunni. Hans vottun virðist felast í að staðfesta að kona hans segi satt og rétt frá einhverju sem hann veit lítið um.

Við sönnun þessarar sögu er komist eins langt og hægt verður með aðferðafræði Ágústs, því aðilar að sögunni segja hana og ef aðferðin er viðurkennd má stíga næsta skref og álykta; úr því að það sem sagt er frá hér er satt og rétt er til fjarskyggni og Drauma-Jói bjó yfir henni þegar atvik sögunnar áttu sér stað. Nútíma lesandi gæti þó rétt eins hugsað með sér að aðrar skýringar kæmu til greina, svo sem að um góða ágiskun hjá Drauma-Jóa hafi verið að ræða. Sá möguleiki á við allar sögurnar. Þegar talað er um ágiskanir þá þyrfti að taka með í reikninginn öll þau skipti þegar Drauma-Jói var spurður og gaf rangt svar. Litlar heimildir eru til um þau tilfelli nema helst úr fyrri tilrauninni á honum þar sem segir þegar hann er beðinn um að lesa á miðana í umslögunum; „gat hann skakt um það, hvað á miðunum stæði.“⁴⁸ Þetta hefur líklega gerst mjög oft því menn höfðu að dægrastyttingu að spyrja Jóa út úr í svefni.⁴⁹

Í aðferð Ágústs hvílir sönnunarbyrðin öll á sögum því tilraunir mæla gegn þeirri niðurstöðu að Jói hafi búið yfir fjarskyggnigáfu. Og þar sem beinar tilraunir misheppnuðust eykst krafan um sönnunargildi sagnanna. Enda bætir Ágúst við efni í bókinni. Sönnunarbyrðin í henni hvílir ekki aðeins á sögunum af Drauma-Jóa. Kaflinn sem lýsir tilraununum sem Ágúst framkvæmdi á honum endar á svofelldum orðum:

Nú munu raunar sumir segja, að þetta sé þarfleysa, því að gáfa þessi sé alls ekki til. Til þess að svara þessum mönnum og öðrum, sem jafnan hafa sleggjudóma sína á reiðum höndum, skal ég nú að

⁴⁷ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 84.

⁴⁸ Sama rit, bls. 183.

⁴⁹ Sama rit, bls. 75.

lokum skýra frá nokkrum erlendum tilraunum, er gerðar hafa verið við menn í dáleiðsluástandi.⁵⁰

Hér notar Ágúst orðið „tilraunir“ um verklag erlendra aðila við að sanna fyrirbæri eins og fjarskyggni, en í augum nútímamanna kann það að virka sem ónákvæm lýsing. Kafli V, „Erlendar tilraunir“, er að mestu lagður undir sögur þar sem einkennilegir atburðir tengdir fjarskyggni eiga sér stað, og taldir fram ábyrgir vottar að þeim. Þannig er Ágúst ekki einn um að kalla það tilraun sem yrði í dag öllu heldur kallað gagnaöflun. Hugtakið *sönnun* getur í huga Ágústs þýtt að lagt hefur verið fram vottfest skjal áreiðanlegra vitna sem þó eru ekki endilega beinir aðilar að sögunni. Ef sönnunin væri ekki gild þýddi það að vottarnir væru ekki menn orða sinna.

Bréfaskrif

Í bréfi Drauma-Jóa til Ágústs H. Bjarnasonar sem sá síðarnefndi birti í *Lesbók Morgunblaðsins* 1936,⁵¹ fæst innsýn í líf hans á efri árum á Þórshöfn. Hann segist vera betri til heilsunnar en þegar þeir Ágúst gerðu tilraunina á Vopnafirði, og að minni hans sé ágætt hvað varðar æskuna. Viðvíkjandi félagslíf sitt segir hann: „[...] og er mér óhætt að fullyrða, að allir Þórshafnarbúar sju vinir mínir og kunningjar, sem rífast um að gefa mjer að borða, og hafa mig með á flestum tyllidögum.“⁵² Lýsingin kallast á við að þegar hann lést átta árum síðar kom dánartilkynning á baksíðu *Morgunblaðsins* þar sem segir að heiðursborgari Sauðnesshrepps Jóhannes Jónsson, sé látinn, 83 ára að aldri.⁵³ Í átræðisafmæli hans flutti hreppstjórinn Halldór Benediktsson á

⁵⁰ Sama rit, bls. 205.

⁵¹ Ágúst H. Bjarnason, „Skemtilegt sendibrjef frá DRAUMA-JÓA“, *Lesbók Morgunblaðsins*, 19. júlí 1936, bls. 228–229. Í bréfinu sem er gert með hjálp ritara, segir: „Oft hefi jeg óskað þess, að mjer hefði verið kennt að draga vel til stafs í stað þess að láta mig þylja langa kverið án þess að mega anda, spjaldanna á millum. [...] Brjefritari minn liggur í rúminu, þegar hann skrifar þetta, með töluverðum hita, og biður hann afsökunar á setningaskipun og zetunum, og þar sem aflaga fer móðurmálið.“

⁵² Sama rit, bls. 228.

⁵³ „Drauma-Jói látinn“, *Morgunblaðið*, 7. nóv. 1944, bls. 12. Í dánartilkynningunni er sagt frá að Ágúst H. Bjarnason hafi rannsakað Drauma-Jóa fyrir Breska Sálarrannsóknarfélagið, en ranglega fullyrt að athyglisverðustu draumar hans hafi tengst Njálssögu. Þar er honum ruglað saman við Hermann Jónasson, búfræðing og alþingismað (1858–1923), sem skrifaði meðal annars bækur um drauma og dulræn efni. Njáludraumur Hermanns kemur fyrir í: Hermann Jónasson, *Draumar; erindi flutt í Reykjavík í febrúar 1912*, Ísafoldarprentsmiðjan, Reykjavík, 1912, bls. 40–90. Í bók Hermanns, *Dulrúnir* má finna tvo drauma sem eru af sama tagi og

Hallgilsstöðum frumsamið afmælistvæði honum til heiðurs: „[...] vor aldni þular, heiðursgestur kær/sem lifað hefir áttatíu árin/og alltaf staðið hjarta voru nær.“⁵⁴ Í kvæðinu er talað um að hann hafi uppskorið sem hann sáði, en hann virðist hafa sáð í trú á dulargáfur, og uppskorið álit samtímamanna sem litu á hann sem andlegan meistara. Menn leituðu til Jóa með margskonar vandræði sín þótt hann væri kominn til ára sinna: „Ég sem þetta rita veit a.m.k. um eitt dæmi þess að hann gat látið sig dreyma um bát sem óttast var um í vondu veðri. Stóð allt heima sem Jóhannes sagði um það atvik. Þá var hann um það bil 73 ára að aldri.“⁵⁵

Lítið er til af annarskonar draumum en hinum stöðluðu tapað/fundið draumum frá Drauma-Jóa, draumum sem ekki eru sérlega persónulegir en þjóna hlutverki í umhverfi hans. Þó sendir hann Ágústi H. Bjarnasyni einn óvenjulegan draum, óumbeðinn, sem svo birtist í *Lesbókinni* ásamt bréfinu. Sá draumur er það sérstakur, samanborið við aðra drauma Jóhannesar, að réttast er að birta hann í heild sinni:

Veturinn 1931 dreymdi mig eftirfarandi draum. Mjer fanst jeg vera staddur á hæð nokkurri (sjónarhæð), og fór jeg að skygnast um, hvort jeg þekti mig á þessum drauma-stað. En það var ekki. Jeg horfði lengi yfir umhverfið, og gat að líta hið neðra velli fagra og sljetta, prýdda þeim gróðri, er mjer virtist fullkonnari en jeg og við Norðlendingar eigum að venjast. Hið efra var að líta heiðan himin og í fjarska hafði hjart og töfrandi. Í draumnum leið mjer ekki sem best í fyrstu, vegna þess að jeg hafði áhyggjur af því að vera á ókunnum stað, þar sem ekki gat að líta nein vegsummerki manna-byggða. Þegar jeg er búinn að litast um þarna æðilengi, finst mjer alt í einu, að jeg verða laus frá hæðinni og svífa upp í loftið blátt og unaðslegt, án vængja, og skildi jeg ekkert, hvers vegna hinn jarðbundni líkami minn væri nú alt í einu orðinn svo ljettur. Umhverfið víkkaði stöðugt og sjóndeildarhringurinn varð víðsýnni. Jeg sá báta

---

margir drauma Jóa sem fjalla um hvernig hann finnur glataða hluti fólks: Hermann Jónasson, *Dulrúnir*, Reykjavík: Prentsmiðjan Gutenberg, 1914, bls 202–206. Hermann veltir fyrir sér svipuðum hlutum og Ágúst í tilrauninni á Drauma-Jóa þegar hann biður Níels Guðnason bónda á Valshamri að spyrja Harald Níelsson prófessor þegar hann gistir hjá honum um drauma og: „[...] hvernig honum virtist ástand sitt í svefninum og hvort honum væri sálin fara úr líkamanum.“ Hermann Jónasson, *Dulrúnir*, bls. 206.

⁵⁴ Halldór Benediktsson, „Drauma-Jói átræður“, *Árbók Þingeyinga* 26: 1/1985, bls. 153.

⁵⁵ Hólmsteinn Helgason, „Drauma-Jói“, bls. 175.

og skip á hafinu, og altaf fanst mjer leið mín liggja lengra og lengra upp í loftið, og svo langt var jeg kominn, að jeg eygði ekki lengur neitt hjer á jörðunni. Þá þótti mjer loftið svalara.

Aður en jeg áttaði mig, var jeg kominn að stafni húss nokkurs, er mjer virtist vera bygt úr gleri, og fanst mjer húsið standa í loftinu. Áleit jeg, að hús þetta væri bygt úr hugarafli, því í svefninum mundi jeg eftir ýmsum bókum, er jeg hefi lesið um andleg efni. Stærð hússins virtist mjer svo mikil, að jeg sá ekki, hvar það tók enda.

Þegar jeg var búinn að stanza þarna dálitla stund, fanst mjer hlið hússins lyftast upp og fólksfjöldi streyma inn, svo mikill, að nær mundi óteljandi. Ekkert þekti jeg af þessu fólki. En mjer fanst þetta fólk svífa án vængja eins og jeg sjálfur á þessu augnabliki. Fólk þetta stóð í mörgum röðum. Mjer fanst jeg altaf standa í sömu sporum. Í sal þessum sá jeg tvö borð stór. Að borðum þessum gengu 2 menn og báru sína bókina hvor. Bækur þessar voru stórar, sem mundu vera á stærð við Flateyjarbók hina nýju. Í bókum þessum voru gyltir stafir, og menn þeir tveir, er jeg gat um, fanst mjer að mundu bera af öllum þeim hóp. Fólkið talaði ekki orð, en margir gengu til þeirra manna, sem höfðu bækurnar, og þá flettu þeir bókunum og var að sjá sem hver ætti þar sína opnu í bókinni. Síðan voru borðin tekin og mennirnir 2 fóru, og þá fanst mjer hlið hússins ljúkast upp á sama hátt og þá er fólkið kom inn. Fanst mjer fólkið leggja af stað í suðurátt, og um leið hvarf húsið sjónum mínum. Mjer fanst jeg vera nú miklu sælli en í byrjun draumsins. Jeg klauf loftið niður á við. Fyrst sá jeg ekkert til jarðarinnar. En að lokum kom jeg á sömu „sjónarhæðina“ aftur. Þá fór jeg að hugsa um stefnuna heim, en við það vaknaði jeg og þá var draumnum lokið.⁵⁶

Með því að senda þennan draum er Drauma-Jói ef til vill að bæta upp skortinn á sönnunum er kemur að tilvist sálarinnar og framhaldslífi hennar, og Ágúst, sem kemur efninu í blaðið, virðist kunna að meta viðleitnina. En þeir vita báðir að draumurinn hefur ekkert sönnunargildi. Drauma-Jói segir eftir að hafa rakið hann: „Þennan draum segi ég meira mjer til gamans, en ég búist við, að hann hafi nokkurt vísindalegt gildi.“

Á eftir svifdrauminum koma þrjár draumar sem eru hefðbundnir tapað/fundið Drauma-Jóa draumar um að finna glataða lykla, draumar sem gefa til

⁵⁶ Ágúst H. Bjarnason, „Skemtilegt sendibrjef frá DRAUMA-JÓA“, bls. 228–229.

kynna fjarskyggnigáfu. Ágúst hefur þá með í greininni, og birtir með staðfestingu um sannleiksgildi þeirra:

Þrjár áðurgreindar lyklasögur eru rjett hermdar. Kristín Jósefsdóttir (veitingakona). Steinþór Pálsson (vinnumaður í veitingahúsinu) man vel eftir þessu öllu.

En þrátt fyrir að Ágúst notist við gömlu sönnunaraðferðina, að vottfesta sögurnar, virðist hann, 22 árum eftir útgáfu bókarinnar, hafa fallið frá þeirri skoðun að skráning slíkra drauma sanni neitt. Í neðanmálgrein við bréfið segir hann:

Satt er það, að ólíku merkari hefði bókin orðið, ef Jói hefði sjálfur ritað drauma þá, sem hann dreymdi jafnóðum og hann dreymdi þá, og látið vottfesta frásögn sína áður en þeir komu fram. Annars gerði jeg mjer alt það far, sem jeg gat, til þess að fá bæði þá og öll atvik vottfest, en það var löngu eftir á og því fremur ljeleg sönnunargögn fyrir draumspeki Jóa þessi vottorð, sem jeg gat náð saman.⁵⁷

Í þessari hugleiðingu Ágústs sér hann fyrir sér að það hefði haft meira vísindalegt gildi ef Jói hefði skrifað draumana sjálfur þegar hann vaknaði upp af þeim, og fengið frásögn sína vottfesta strax, áður en draumarnir komu fram. Þá sér hann Drauma-Jóa fyrir sér sem vísindamanninn sjálfan, sem aflar eigin sannana. Þessi aðferð er ekki mjög frábrugðin þeirri sem þeir notuðu í tilrauninni á Vopnafirði, þar sem draumarnir voru jafnóðum vottaðir og skráðir, bara ekki af Jóa – og svo komu þeir – ekki fram. Munurinn sem hann virðist eiga við er að ef draumar sem voru vottaðir og skráðir strax hefðu komið fram hefði það haft meira sönnunargildi um hæfileika Drauma-Jóa.⁵⁸

⁵⁷ Sama heimild. Breiðletranir eru Ágústs sjálfs. Annað dæmi um dvínandi trú á vottunum til að sanna dulræn fyrirbrigði má finna hjá Hermanni Jónassyni í innganginum að *Dulrúnir*: „Þær fáu sagnir, sem eg segi eftir núlifandi mönnum, hafði ég byrjað þannig, að láta vottorð sögumannanna fylgja. En við nánari athugun, áleit eg gagnslaut að endurtaka stöðugt svipuð orð og þessi »Ofanrituð sögn hefir verið lesin upp fyrir mér, og votta eg hana sanna og rétt eftir hafða. Ár og dag. N.N.«“ Hermann Jónasson, *Dulrúnir*, bls. 9.

⁵⁸ Drauma-Jói veltir áþekku efni fyrir sér í bréfinu í *Lesbókinni*: „Það skilur með okkur Hermanni Jónassyni, að hann var svo vel mentaður maður, að geta fært sína drauma og fyrirbrigði sjálfur í letur, og margt hefði orðið öðruvísi í bókinni „Drauma-Jói“, ef alt hefði verið tekið eftir mínu eigin handriti, sem í henni er skráð.“ Ágúst H. Bjarnason, „Skemtilegt sendibrjef frá DRAUMA-JÓÁ“, bls. 228–229, hér bls. 228. Þessi texti bendir til að Drauma-Jói hafi ekki kunnað að skrifa.

Í bókinni talar Ágúst eins og það sé úrslitaatriði að fá sönnun fyrir fjarskyggni, og má þá skilja á honum að sú sönnun tengist rannsóknnum eða tilraunum. En tilraunirnar gefa síðan enga ástæður til að álykta sem svo að Drauma-Jói hafi búið yfir fjarskyggni, og ef tilraunin á Vopnafirði skæri úr um málið væri ljóst að Drauma-Jói bjó ekki yfir fjarskyggni. Samt ræðir Ágúst efnið eins og það sé sannað, og er það þá sagnaskoðunin ein sem styður niðurstöðuna: „Þótt saga þessi sé stutt og ekki merkilegri að efni, er hún hin allra besta til þess að sanna fjarvísi Jóa.“⁵⁹

Ef rannsóknin sem framkvæmd var beint á Drauma-Jóa er skoðuð, (hinn dularsálfræðilegi hluti bókarinnar) þá er niðurstaðan neikvæð. En ef talað er um rannsóknina á sögunum um Drauma-Jóa, þá telur Ágúst hinar þrettán vottfestu sögur vera sönnun fyrir fjarskyggnigáfu hans. Þannig má segja að í augum nútíma lesanda sem tæki dularsálfræði tilraunina aðferðafræðilega gilda þá sýni Ágúst sem sálfræðingur fram á að Jóhannes Jónsson hafi ekki búið yfir fjarskyggnigáfu. En sem sagnasafnari sem beitti þeirri aðferð að reisa sannleikskröfuna á vottunum trúverðugra vitna þá komst hann að niðurstöðu um að Jói hafi búið yfir draumskyggnigáfu. Sögur Jóa – sem vitnisburð um gáfu hans – þarf því að kanna betur.

Aðferðir og ríkjandi hugmyndir

Sama hversu sérkennileg framkvæmd rannsóknar Ágúst H. Bjarnasonar kann að virðast í augum nútímamanns, þá er hún fyrst og fremst lofsvert frumkvöðlastarf. Nauðsynlegt er að vera sér meðvitaður um túlkunaraðstæðurnar sem nútíma lesandi er fastur í áður en nokkur dómur er felldur yfir rannsóknaraðferðum fyrr á tímum. Ef lesanda þykir sagnasönnunaraðferð Ágúst losaraleg og byggð full mikið á huglægu mati er vert að hafa í huga hverjar áherslurnar voru í sálfræðinámi hans. Eins og Sigríður Ásta Vigfúsdóttir sálfræðingur rekur í ritgerð sinni Ágúst H. Bjarnason og fyrsta íslenska kennslubókin í sálfræði,⁶⁰ þá höfðu undir lok 19. aldar mótast þrjár aðferðafræðilegar hefðir í sálfræði. Það voru klíníska hefðin, hefð Galtons sem fól í sér notkun tölfræðilegra rannsókna, og svo Leipzig-hefðin sem byggði á aðferðum Wilhelm Wundts sem fékkst við rannsóknir á innra ferli hugans. Síðastnefndu rannsóknirnar fólust í að leysa margvísleg verkefni og

⁵⁹ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 102.

⁶⁰ Sigríður Ásta Vigfúsdóttir, „Ágúst H. Bjarnason og fyrsta íslenska kennslubókin í sálfræði“, lokaverkefni til BS-gráðu í sálfræði, Sálfræðideild, Heilbrigðisvísindasvið, Reykjavík: Háskóla Íslands, 2013.

rekja samtímis það sem fór um hugann. Framkvæmdin var með því móti að aðilar skiptust á hlutverkum rannsakanda og þátttakanda jafnóðum. Sigríður Ásta segir:

Alfred Lehmann, kennari Ágústs, hafði lært hjá Wundt í Leipzig og notaði aðferðirnar sem hann lærði í tilraunum sínum. Ágúst tók þátt í þessum tilraunum og hann og hinir nemendurnir skiptust á að prófa hver annan líkt og Wundt hafði gert með sínum nemendum. Það má því segja að þetta hafi verið sú aðferð sem Ágúst lærði helst.⁶¹

Bilið á milli rannsakanda og viðfangs er afar stutt og lauslega skilgreint í aðferð Wundts rétt eins og í rannsókn Ágústs á Drauma-Jóa á gistiheimilinu á Vopnafirði.

Ágúst var málsvari vísindalegra vinnubragða og „gagnrýndi til dæmis Einar H. Kvaran fyrir skort á sönnunum í bók hans *Trú og sannanir*, þar sem fjallað var um dulræn efni.“⁶² En þegar Ágúst gagnrýnir andatrú með þeim orðum að það „sem skýri allt jafn léttilega, skýri í raun rétttri ekki neitt,“⁶³ er það ekki vegna þess að hann telji ekki neitt vera fyrir handan, því sjálfur var hann únitari með áhuga á sálarrannsóknnum,⁶⁴ heldur snýst deilan um það hvernig hægt sé að rannsaka, og færa sönnur fyrir dulrænum fyrirbrigðum.⁶⁵ Höfuðatriðið er að jafnvel þótt einhverskonar handanvið sé til, þá getur hún ekki verið viðfangsefni vísinda í skilningi Ágústs. Hann er sannfærður um tilvist dulrænna fyrirbrigða en þau eru af efnislegum toga, það er eiga uppruna sinn í efnisheiminum. Eins og Benedikt Hjartarson vekur athygli á í innganginum að *Minnisblöðum Maltes Laurids Brigge* eftir Rainer Maria Rilke má rekja þessa hugmynd aftur til bókar Gustavs Theodors Fechner um grunnþætti sáleðlisfræðinnar frá 1860, sem lagði grundvöll að nútíma-sálarfræði. Þar setur Fechner fram kenningu um gagnkvæmt samband á milli hins líkamlega og hins andlega, hins efnislega og hins sálræna heims. „Annars vegar gerði hann ráð fyrir að efnisheimurinn þróaðist á vélngan

⁶¹ Sama rit, bls. 25.

⁶² Sama rit, bls. 36.

⁶³ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 21.

⁶⁴ Pétur Pétursson, *Trúmaður á tímamótum. Ævisaga Haralds Nielssonar*, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2011, bls. 313. Einnig segir í bók Péturs (bls. 315): „Ágúst hafði sjálfur áhuga á sálarrannsóknnum, en hafnaði þeirri kenningu að á bak við miðlafyrirbærin stæðu sálir látinna manna.“

⁶⁵ Ágúst H. Bjarnason, „*Rannsókn*“, bls. 48.

hátt, hins vegar gerði hann ráð fyrir andlegri eða sálrænni vídd innra með efnisheiminum, er þróaðist samhliða honum á þann hátt að annað væri fall af hinu. Þessi hugmynd varð grunnur að þeirri sýn á „innhlið hlutanna“ sem varð áberandi innan dulspeki og sálarrannsókna um aldamótin 1900.⁶⁶

Afstöðu Ágústs má rekja til sáleðlisfræði Fechners og þeirrar hefðar sem hefur verið kölluð „sáleðlisfræðileg einhyggja“⁶⁷, en þessar hugmyndir Fechners gegndu lykilhlutverki innan þess arms sálarrannsókna sem skrif Ágústs tengjast. Einhyggjan vísar hér til einingar efnis og anda, þar sem hið andlega er vídd sem býr innra með efnisheiminum og er á endanum efnislegt fyrirbæri en ekki tengt handanveruleika í hefðbundnum, trúarlegum skilningi.

Ágúst virðist auk þess hafa trúað á það sem Thomas S. Kuhn kallar markmiðsþróun vísindanna,⁶⁸ það að vísindin stefndu að glæstum sigrum er tengdust grundvallarspurningum mannlegrar tilvistar.⁶⁹ Fyrir Ágústi fylgir margt því að geta sannað fjarvísi Jóhannesar Jónssonar: „Og fjarvísigífan sjálf gefur oss í raun rétttri miklu meiri átyllu til að mega treysta því, að sálin geti lifað líkamsdauðann en öll svonefnd andatrúar-fyrirbrigði.“⁷⁰

Athugasemd hans er skiljanlegri þegar byrjunin á ritgerð hans „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“, frá árinu áður, er höfð í huga. Þar talar hann um að andatrúarmenn hafi sagt frá ýmsum dularfullum fyrirbrigðum, skýrt þau á sína vísu og litið á þau ýmist sem sannanir fyrir ódauðleika sálarinnar

⁶⁶ Benedikt Hjartarson, „Inngangur“, Rainer Maria Rilke, *Minnisblöð Maltes Laurids Brigge*, þýð. Benedikt Hjartarson. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2020, bls 9–79, hér bls 56–57.

⁶⁷ Benedikt Hjartarson, „Inngangur“, bls 58.

⁶⁸ „Öll höfum við vanist því að líta á vísindin sem einmitt það viðfangsefni sem miðar sífellt nær einhverju markmiði sem náttúran hefur ákvarðað fyrirfram. [...] Að margra mati var það mikilvægasti en mest fráhrindandi þátturinn í kenningum Darwins að hann snéri baki við svona markmiðsþróun.“ Thomas S. Kuhn, *Vísindabyltingar*, þýðandi Kristján G. Arngrímsson, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2015, bls. 338–339.

⁶⁹ Þessa trú á mátt vísindanna til að leysa gátur trúarbragðanna má sjá ágætlega kjarnaða hjá dr. Björgu Þorláksdóttur (skáletranir í textanum eru hennar): „Vér getum ekki heldur *enn sem komið er sannað* áframhald lífsins eftir dauðann. Vér getum verið *sannfærð* um það, af hinum og þessum ástæðum, sem ekki er *enn* unt að færa í rökréttan vísindabúning. Og á sama hátt getum vér verið sannfærð um, að til séu skynjanir, er komi í ljós fyrir virkjan heimlafruma vorra, en ekki fyrir áhrif frá skynvitum vorum. En það er erfitt *enn sem komið er* að færa fullgild rök fyrir þessu. Vér getum talið fram ýms fyrirbrigði hvorutveggja til stuðnings. En vér verðum að halda áfram að leita, þangað til fullgildar sannanir finnast.“ Björg Þorláksdóttir, *Svefn og draumar*, bls. 147.

⁷⁰ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 223.

eða verkanir af hálfu framliðinna. Hann andmælir ekki niðurstöðunum en fremur skýringunum og röksemdafærslunum þeim að baki og furðar sig á hversu lítinn gaum andatrúarmenn gefa þeim vísindalegu rannsóknum sem farið hafi fram á þessum fyrirbrigðum og skýringatilraunum vísindanna, og kveðst vilja bæta þar úr.⁷¹ Því verkefni vinnur hann áfram að í bókinni um Drauma-Jóa.

Ágúst leggur undir í könnun sinni undirstöðuatriði trúarlegrar heimsmyndar og vonast til að geta varið klassíska hugmynd um sál og möguleika hennar til framhaldslífs. Hann er uppi á tímum þegar söguleg skil hafa orðið milli rökhyggju og trúarbragða,⁷² skil sem margir reyna að bregðast við. Sjálfur gerir hann það með þeim hætti að reyna að skýra andlegan veruleika með röklegum hætti, líkt og höfundar á sviði dulspeki gera oft. Andreas B. Kilchner segir um slíka viðleitni: „Meginspennan í díalektík dulpekilegrar þekkingarfræði er á milli þekkingar og trúar.“⁷³ Átök samtíma Ágústs, sem hann tekur fullan þátt í, hverfast nokkuð „*um tilkall ólíkra orðræðna nútímans – spírítisma, djúpsálarfræði og segulmagnsfræði – til vísindalegs þekkingargildis.*“⁷⁴

Ágúst skrifar inn í hugmyndaleg átök síns samtíma. Það framandgerir texta hans nokkuð fyrir nútímalesanda að hann talar til andatrúarmanna, og gengur oft út frá að margskonar dulræn fyrirbrigði sem lesandanum þykir ekki sjálfsgagt að séu raunveruleg, hafi verið staðfest að séu til, en aðeins þurfi að skýra þau, og þá með öðrum hætti en andatrúarmenn gera. Rökræða hans í textanum er því ekki við hlutlausan lesanda heldur við fulltrúa andatrúarmanna. Til að mynda ræðir hann í kafla um fjarspyrnu og fjarmótun í ritgerðinni „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“, þá meintu getu miðla til að hreyfa hluti úr fjarlægð og móta loftmyndir, og ræðir hvernig andatrúarmenn fari algerlega villur vegar í útlistunum sínum.⁷⁵ Gegn þeim teflir hann sem skýringu því sem hann kallar sannreynt fyrirbæri, útflæði frá miðlinum, dulþræði sem teygist úr fingurgómunum þegar þeir hreyfa hluti, en út um flest op líkamans þegar þeir móta loftmyndir svo sem af blómum, mönnum

⁷¹ Ágúst H. Bjarnason, „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“, bls. 2.

⁷² Alex Owen, *The Place of Enchantment. British Occultism and the Culture of the Modern*, Chicago/London: The University of Chicago Press, 2004, bls. 245.

⁷³ Andreas B. Kilchner, „Sjö þekkingarfræðilegar tilgátur um dulspeki“, þýð. Benedikt Hjartarson, *Ritið* 1/2017, bls. 179.

⁷⁴ Benedikt Hjartarson, „Bak við skýlu skilningarvitanna. Um andatrú, vísindi og firðmörk sálna“, *Raddað myrkur*, ritsj. Karlotta J. Blöndal, Reykjavík: Harbinger, 2015, bls. 249–264, hér bls. 253.

⁷⁵ Ágúst H. Bjarnason, „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“, bls 38–9.

og dýrum.⁷⁶ Þarna er hann á slóðum samtímamanna en í kringum aldamótin níttjánhundrað var, líkt og Benedikt Hjartarson bendir á í umfjöllun sinni um nýalsspeki Helga Pjeturssonar, gjaldgeng í alþýðlegri vísindaumræðu hugmyndin um eterinn/ljósvakann sem „einskonar miðil sem bar eða leiddi ósýnilegar bylgjur – hvort sem um var að ræða ljósbylgjur, rafbylgjur, hljóðbylgjur eða t.a.m. heilabylgjur.“⁷⁷ Í *Drauma-Jóa* birtist ljósvakakenningin og rökraðan við andatrúarmenn strax í fyrsta kafla:

[...] orðið „hugsana-flutningur“ er rangnefni – því að það eru ekki einasta hugsanir manna, heldur og skynjanir þeirra, tilfinningar og tilhneigingar, er stundum geta borist þannig frá manni til manns, heldur er hitt miklu líklegra, að það séu einhverskonar öldur, t.d. hinar fingervustu ljósvakaöldur, er berist frá manni til manns og veki hjá þeim sviplíkt sálarástand. Þar eð nú hugarástand þess, sem sendir, vekur þessar öldur og þær hafa áhrif á móttakanda, [...] Þótt það sé nú vísindalega sannað, að slík fjarhrif geti átt sér stað, þá geta þau oft ekki skýrt þessa fjarvísigáfu, t.d. þegar um týnda muni er að ræða, sem enginn lifandi maður veit um. Andatrúarmenn eru nú raunar ekki lengi að skýra þetta frekar en annað með þeirri allsherjar-skýringu sinni, að slík vitneskja stafi þá af „hugsanaflutningi“ frá sálum framlíðinna [...] er næsta ólíklegt að sálir framlíðinna hafi ekki annað að gera en að svipast eftir hverju smáræði, er kann að tynast hér á jörðu.

Tilvitnunin sýnir hvernig viðurkenndar hugmyndir í alþýðlegri vísindaumræðu ættaðar úr eðlisfræði um eterinn liggja til grundvallar hugmyndum Ágúst, og hann á ekki erfitt með að samþykkja hugsanaflutning, og jafnvel tilvist sálna eftir dauðann, en hann vill ekki skýra tilvist dulrænna fyrirbæra með skírskotun til handanheima. Fyrir lesanda sem sér öll tormerki á að hugsanaflutningur geti yfirleitt átt sér stað, lesanda sem Ágúst mundi kannski kalla fullan af sleggjudómum,⁷⁸ orkar það ekki sem röksemd fyrir hugsanaflutningi að finna á fyrirbærinu betri skýringu en andatrúamenn, og

⁷⁶ Sama heimild, bls 36–9.

⁷⁷ Benedikt Hjartarson, „Magnan af annarlegu viti“, *Ritið* 1/2017, bls. 124.

⁷⁸ „Nú munu raunar þessir segja, að þetta sé þarfleysa, því að gáfa þessi sé alls ekki til. Til þess að svara þessum mönnum og öðrum, sem jafnan hafa sleggjudóma sína á reiðum höndum, skal ég nú að lokum skýra frá nokkrum erlendum tilraunum, er gerðar hafa verið við menn í dáleiðsluástandi.“ Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 205.

því verður umræðan framandleg fyrir nútíma lesendum, þó hún kunni að hafa verið eðlileg í upprunalegu samhengi sínu.

Sú margvíslega viðleitni á fyrstu áratugum tuttugustu aldar til að samræma trú og vísindaleg vinnubrögð skilaði að lokum litlu: „Sálarrannsóknirnar hafa ekki skilað þeim niðurstöðum sem Haraldur og félagar hans vonuðust eftir að mundu renna stoðum undir starf kirkjunnar og framfarir í guðfræði.“⁷⁹

Sem fyrsti sálfræðidoktorinn er Ágúst einstakur en sem borgari í landinu er hann almennur þátttakandi í andrúmi þar sem íslensk borgarastétt er að myndast og móta sín gildi, ekki síst í gegnum dulspekina. Inn í sjálfsmyndarsköpun borgarastéttarinnar blandast sjálfsmyndarleit þjóðar í baráttu fyrir auknu sjálfræði en efnivið í slíka sjálfsmynd má finna í þjóðlegum arfi: „Undir þessum hugarheimi borgaralegrar smekkvísi má þó jafnframt greina leit að tengingu við líf íslenskrar alþýðu fyrir á tímum.“⁸⁰

Þáttur Ágústs í þessum hræringum er í senn að reyna að láta vísindalega orðræðu mæta hinum þjóðlegu og trúarlegu í texta sem við samþykkið sem eðlilegan og skynsamlegan. Hann kappkostar með alþýðlegri vísindalegri orðræðu síns tíma að koma til móts við þjóðlegan sagnaarf,⁸¹ alþýðutrú á drauma, og trúarlega heimsmynd með því að reyna að sanna tilvist sálarinnar. Ef hann væri skoðaður sem dulspekingur þá mætti líta svo á að með bókinni um Drauma-Jóa hafi hann þjónað hlutverki dulspekinnar ágætlega ef gengið er út frá hvert Kocku von Stuckrad telur það vera; „er dulspekin mikilvægt svið innan hugmyndaheims nútímans, sem felur í sér margbrotna orðræðubundna miðlun milli ólíkra sviða evrópskrar menningar, einkum á milli sviða trúarbragða, náttúruvísinda, heimspeki, bókmennta og lista.“⁸²

Rannsókn 3

Þegar Drauma-Jói, áhrif hans á samfélagið og rannsóknarsagan í kringum hann er könnuð, þá er viðfangsefnið jafn áhugavert hvort sem hann bjó í reynd yfir sérstakri draumgáfu eða ekki. Með sögurnar af honum í huga má vel gaumgæfa myndun helgisagna, hvernig þær verði til, og hvernig þær

⁷⁹ Pétur Pétursson, „Inngangur“, Það er yfir oss vakað. *Valdir kaflar úr ræðum séra Haralds Niélssonar*, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1999, bls. 7–33, hér bls. 26.

⁸⁰ Sama rit, bls. 259.

⁸¹ Fyrir utan að sögusafnið um Drauma-Jóa er gott dæmi um safn alþýðufrásagna, þá vitnar Ágúst í Þjóðsögur Jóns Árnasonar þegar hann tekur dæmi um menn sem búið hafa yfir fjarvísi í gegnum tíðina: Ágúst H. Bjarnason, *Drauma-Jói*, bls. 10.

⁸² Vitnað eftir: Benedikt Hjartarson, „Bak við skýlu skilningarvitanna“, bls. 254.

þróist og hvernig menn greini á um atriði í þeim. Eins má líta á Jóa sem tengilið ekki aðeins milli alþýðutrúar og vísinda, heldur skoða tengsl alþýðutrúar og kristinnar heimsmyndar í gegnum hann. Hugleiða má hann sem alþýðumann sem fór langt með að verða „gúru“, og bera hann saman við aðra sem náðu slíkri stöðu, eins og til dæmis Láru miðil sem líkt og hann var heilsuveil og af fátæku sveitafólki, og eins og hann fékk slíka athygli fyrir það sem sumir töldu vera andlega hæfileika að um síðir náði hún athygli fræðimanna og bresks sálarrannsóknarfélags.

Allt er þetta áhugavert óháð því hvort Jóhannes Jónsson bjó yfir ósvikinni gáfu, eða ekki. En vilji maður í dag blanda sér í það verkefni sem þremmenningarnir á Akureyri byrjuðu 1903 og Ágúst H. Bjarnason hélt áfram með á Vopnafirði 1914, og rannsaka gáfu Drauma-Jóa, þá bjóða heimildir upp á að það sé gert. Rannsókn eitt og tvö kanna það sem sögurnar af Drauma-Jóa segja að hann sé fær um, fjarskyggni. En ef maður gefur könnuninni hér til gamans það hátíðlega heiti rannsókn 3, þá kannar hún hvort sögurnar sjálfar afhjúpi einhverstaðar ósamræmi sem gerir Drauma-Jóa ómarktækan.

Fyrirnefndur draumur sem birtist í *Lesbók Morgunblaðsins* 19. júlí 1936 og lýsir svífi út í víðernin þar til komið er að híbýlum, ef ekki guðs, þá að minnsta kosti starfsmanna hans í himnaríki, býr yfir skýrum einkennum, og ekki fer á milli mála að Jói segist hafa dreymt hann sjálfur. Með það í huga er athyglisvert að íhuga sögu sem er höfð eftir Jóa í safni Einars Guðmundssonar kennara (1905-1991), Íslenskar þjóðsögur. Þar hefur Einar sögu eftir Marinó Sigurðssyni, sem hann skráði eftir Drauma-Jóa, sögu sem ber heitið „Draumur stúlkunnar“. Í henni segir frá börnum á nafnlausum bæ í afskekktum dal sem eru send eftir sauðum sem reynast ekki þar sem þau voru vön að sækja þá. Börnin lýjast við leitina og stúlkann sofna úti í haga. Hana dreymir tvær vængjaðar verur sem svífa með hana upp í loftið:

Um síðir er hún komin svo hátt upp í loftið, að hún greinir ekkert frammar á jörðu. Allt í einu lítur hún stærðarhús fram undan sér. Líkist það stórri glerhöll. [...] Eftir nokkra stund opnaðist öll suðurhliðin á höllinni, því næst öll austurhliðin líka. Komu margar verur inn, sumar með vængi, aðrar ekki. Loks varð salurinn fullur af þess háttar fólki. Lokaðist höllin þá aftur. Í miðjum salnum var stórt borð. Tveir menn gengu að borðinu. Þeir höfðu stórar bækur undir hendi og lögðu þær á borðið. Á bókunum voru stórir stafir með rauðu lettri. Mennirnir tveir flettu blöðum bókanna. Að borð-

inu gekk einn maður í einu og leit í bækurnar. Ekki vissi stúlkan til hvers það var. Gekkt þetta allt með mestu spekt [...]”⁸³

„Draumur stúlkunnar“ í safni Einars Guðmundssonar er sami draumur og draumur Jóa í bréfinu til Ágústs sem birtist í *Lesbók Morgunblaðsins* 1936. Eftir samanburð á draumunum vakna óhjákvæmilega nokkrar spurningar: hvort dreymdi Jóa þennan draum, eða nafnlausu stúlkuna? Eða dreymdi hvorugt þeirra um að svífa upp að höll himinbláman? Fyrst draumurinn er tilbúningur, að minnsta kosti í öðru tilvikinu, getur hann þá ekki allt eins verið uppspuni frá rótum? Gildir þá einu varðandi trúverðugleika sögunnar þótt í henni megi greina áhrif frá Ágústi H. Bjarnasyni, hvað varðar að láta trúverðugleikavottun fylgja. Undir lok frásagnarinnar segir sögumaðurinn um nafnlausu stúlkuna á nafnlausu bænum; „Varð stúlka þessi aldrei reynd að öðru en áreiðanleik til orðs og æðis.“⁸⁴

Ekki er útilokað að Drauma-Jói hafi byrjað að eiga samskipti við umhverfi sitt upp úr móki þegar hann lá í taugaveiki fimmtán ára, eins og heimildir geta um, hafi svo haldið því áfram síðar þegar hann hafði náð heilsu, og hafi spunnit upp allar sögur sínar í slíku ástandi. Tekið er fram af bæði Ágústi H. Bjarnasyni og Hólmsteini Helgasyni hve lítið Jói var gefinn fyrir að ræða um gáfu sína, hve hógvær hann var er að henni kom.⁸⁵ Sú lýsing fellur þó ekki

⁸³ Einar Guðmundsson, Íslenskar þjóðsögur, 5 bindi, Reykjavík: Leiftur, 1932-1947, III, bls. 99-103.

⁸⁴ Einar Guðmundsson, Þjóðsögur og þættir, I bindi, Reykjavík: Skuggsjá, 1981, bls. 142-144, hér bls. 143. Hér er sem hugmynd Jóhannesar sé að skálduð góð stúlka geti verið einslags trúverðugleikavottun í veruleikanum. Hugmyndin er þá að saga geti sannað sig sjálf, sem er öfugt við í sýn Ágústs H, eins og sést í meðanmálsgrein 8. Sagan, „Draumur stúlkunnar“, leiðir líka hugann að skýrustu hliðstæðunni við Drauma-Jóa sem fannst í alþýðlegum fræðum um þjóðtrú í grúskinu fyrir þessa grein: „Séra Jónas á Hrafnagili hefur sagt þessa sögu: Einn mann hef ég þekkt, vinnumann einn fátækan og lítulsigldan, Guðmund að nafni í Litluhlíð í Skagafirði milli 1870-80, og var hann á milli tvítugs og þrítugs. Hann hafði draumkonu og talaði upp úr svefni um ýmislegt það, sem enginn skyldi ætla að hann vissi. Hann var smali og fylgdi fé, en þegar hann vantaði, þurfti hann aldrei annað en fleygja sér út af og sofna, því að þá sagði draumkonan honum til kindanna, og svo sótti hann þær. Síðar heyrði ég sagt, að draumkonan hefði verið farin að skrókva að honum, en hvernig það hefur verið eða hvort hann hefur þá átt skammt eftir ólífað, veit ég ekki um.“ Árni Óla, *Huldufólk*, Reykjavík: Setberg, 1973. bls. 173.

⁸⁵ Samskonar aðferð við að skapa trúverðugleika, sem gefur innsýn í að sannleikurinn tengist persónu þess sem talar, má oft sjá, til dæmis hjá Ágústi í ritgerð hans „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“: „Próf. Janet er ekki fyrir fullyrðingar, en fullyrðir þó, að hann geti búið til miðil úr hverjum móðursjúkum manni, enda hefir hann eins og nú skal sýnt gert þetta hvað eftir annað.“ Ágúst H. Bjarnason, „Rannsókn dularfullra fyrirbrigða“, bls. 28.

vel að því að hann segir sjálfur galdrasögu af afa sínum, sem tengir hann við galdramannaættina sem rekja má allt til Einars á Skinnastöðum sem seiddi til sín hval samkvæmt þjóðsögunni „Einar prestur galdrameistari“, sem finna má í safni Jóns Árnasonar.⁸⁶ Jóhannes skrifar Ágústi H. Bjarnasyni að eigin frumkvæði og sendir drauma ásamt vottorðum sem eiga að sýna gáfu hans og talar við marga um þá. Hann gengst við því að vera ekki bara berdreyminn, heldur líka rammskyggn. Hólmsteinn Helgason segir að hann hafi margoft séð fylgjuna Hlíðar Guddu, og að Jói hafi verið eini maðurinn sem hann vissi um sem sá Tungubrest, draug sem einstaka menn heyrðu annars bara í.⁸⁷

Hafi Drauma-Jói sagt báðar ofangreindar sögur, sem allt bendir til, ef mark skal tekið á heimildum,⁸⁸ þá verður ljóst að hann spinnur upp sögur. Að hann skuli gera það í þessu tilviki, gerir að verkum að allt annað sem um hann er sagt tekur á sig annan blæ. Þá verður til dæmis áhugavert það sem Hólmsteinn Helgason segir um hann:

Okkur bræðrunum sem þá vorum bara tveir, þótti Jói allra skemmtilegasti gestur því hann kunni svo margar sögur og ævintýri, sem

⁸⁶ Jón Árnason, *Galdrasögur; þjóðsögur og ævintýri, úrval*. Óskar Halldórsson sá um útgáfuna. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðjan hf., 1971, bls. 122–125.

⁸⁷ Hólmsteinn Helgason, „Drauma-Jói“, bls. 168. Sé Drauma-Jói borinn saman við Láru miðil þá einkenndi hana að hafa gaman af að sjá hve miklu fólk trúði. Páll Ásgeir Ásgeirsson, *Játningar Láru miðils*, Reykjavík: JPV, 2005, bls. 187. Lára virðist hafa verið sjúklegur lygari, (sama rit, bls. 154) en hluti „lyganna“ hefur stafað af slöku minni, verið vegna heilsubreysts, að hluta vegna floga (sama rit, bls. 189) og margskonar áfalla, og vegna vangetu til að átta sig á grunnsannleika jafnvel varðandi eigið líf. Sama rit, bls. 188.

⁸⁸ Skrásetjari sögunnar í safni Einars Guðmundssonar er sagður vera Marínó Sigurðsson. Á vef Árnastofnunar; *sagnaग्रunnur*, þar sem finna má upplýsingar um fleiri þúsund þjóðsögur, fylgja upplýsingar um skrásetjara þegar þær eru kunnar. Í þessu tilviki liggja þær ekki fyrir, og væri áhugavert að vita meira um hver Marínó Sigurðsson var. Ósamræmið í sögum Drauma-Jóa á rót að rekja til þessarar sögu sem minnir á hve mikilvægir skrásetjarar og heimildarmenn eru þegar lesendur vilja leggja mat á inntak sagna, eða þegar skera þarf úr um hver bjó þær til, líkt og í þessu tilviki. Í þessari ritgerð er gert ráð fyrir að heimildinni sé treystandi.

„Draumur stúlkunnar“ er annars sérstök samsetning, því umgjörð sögunnar er hefðbundin frásögn um berdreymi í anda þjóðsagna; smalar finna ekki sauði, annar þeirra sofnar, dreymir staðsetningu þeirra, og sauðirnir finnast. Þetta er algengt sagnaminni, en svifið út í himinhvelfinguna inni í sögunni miðri, er innskot sem minnir á frásagnir úr bókum um spíritisma. Sérstakt innskot úr svifdrauminum sem hann sendi Ágústi 1936, sýnir að hann las nokkuð af slíkum verkum. Þegar hann sér óendanlegt glerhýsi í himinhvolfunum segir hann: „Áleit jeg, að hús þetta væri bygt úr hugaraffi, því í svefninum mundi jeg eftir ýmsum bókum, er jeg hefi lesið um andleg efni.“ Ágúst H. Bjarnason, „Skemtilegt sendibrjef frá DRAUMA-JÓA“, bls. 228–229.

hann sagði okkur. Við vorum þá 6-10 ára. Við sátum stundum sinn við hvora hlið hans og hlustuðum af mikilli athygli. Hann sagði vel frá með skýrum og sterkum málróðum. Þetta voru gömlu sögurnar og ævintýrin sem voru húsgangar í hverri sveit og gamlar riddarasögur, kóng- og drotningasögur, álfa- og útilegumannasögur, þjóðsögur sem gengu mann frá manni og voru sagðar á kvöldvökum.⁸⁹

Ef Drauma-Jói var sjálfmenntaður sagnamaður af alþýðustétt fyrst og fremst, þá er óhætt að segja að honum hafi vegnað vel sem slíkum, þótt hann hafi aldrei lært að skrifa. Hann varð kunnur í sinni sveit, sögur hans rötuðu alla leið inn í kjarna akademíunnar, um hann var fjallað í þjóðsagnasöfnum, blöðum og tímaritum, og hann var gerður heiðursborgari Sauðaneshrepps þar sem hann naut virðingar á efri árum. Honum lánaðist að verða umtaladur erlendis, bæði í grein Ágúst H. Bjarnasonar „An Icelandic Seer“ sem birtist í tímariti Breska sálarrannsóknarfélagssins, og sem efniviður í sýningu Birgis Andrésónar myndlistamanns, *It's Not Your Fault*,⁹⁰ sem sýnd var í Luhring Augustine galleríinu í New York.

ÚTDRÁTTUR

Í greininni er sagt frá fyrstu dularsálfræðirannsókninni á Íslandi. Hana framkvæmdi Ágúst H. Bjarnason sumarið 1914 á Vopnafirði þegar hann rannsakaði meinta fjarskyggniáfu Jóhannesar Jónssonar frá Ásseli, sem ævinlega var kallaður Drauma-Jói. Skoðað er hvernig Ágúst kemst að því hvort ákveðnar sögur um eiginleika Drauma-Jóa eru sannar eða ósannar. Sagt er frá eldri rannsókn á Drauma-Jóa, og saga hans rakin í stærra samhengi til efri ára hans á Þórshöfn á Langanesi. Bréfaskrif Drauma-Jóa til Ágúst 22 árum eftir tilraunina eru skoðuð. Athugað er hvort heimildir leyfi að frekari ályktanir en komu fram í rannsóknnum á Drauma-Jóa séu dregnar um hann og meinta fjarskyggniáfu hans.

Lykilorð: Ágúst H. Bjarnason, Drauma-Jói, fjarskyggni (e. *travelling clairvoyance*), dularsálfræði, dulrænis eiginleikar, sálarrannsóknir, rannsóknaraðferðir, rannsókn dularfulla fyrirbæra, draumar, þjóðsögur, trú og sannanir, ljósvakakenningin, eterinn, helgisögur.

⁸⁹ Hólmsteinn Helgason, „Drauma-Jói“, bls. 164.

⁹⁰ Sjá á heimasíðu gallerísins Luhring Augustine, sótt 1. september 2020 af <https://www.luhringaugustine.com/exhibitions/its-not-your-fault?view=slider#2>.

A B S T R A C T

Drauma-Jói, study 3 - the first parapsychology study in Iceland examined and a loop added to it

The article gives an account of the first parapsychology study in Iceland. It was performed by Ágúst H. Bjarnason in the summer of 1914 in Vopnafjörður when he studied the alleged travelling clairvoyance gifts of Jóhannes Jónsson from Ássel, who was always called Drauma-Jói (Dream-Jói). It is examined how Ágúst worked out the authenticity of certain stories about Drauma-Jói's qualities. An older study of Drauma-Jói is reviewed, and his story is tracked in a larger context to his senior years at Þórshöfn in Langanes. Drauma-Jói's letter to Ágúst, 22 years after the experiment, is also studied. It is considered whether the sources allow further conclusions than were revealed in the research on Drauma-Jói to be drawn about him and his alleged travelling clairvoyance.

Key words: Ágúst H. Bjarnason, Drauma-Jói, travelling clairvoyance, parapsychology, psychic phenomena, research methods, dreams, legends, folklore, beliefs and proofs, aether theories.

BJARNI M. BJARNASON

Rithöfundur, bókmenntafræðingur og menningarfræðingur

